

Заклад вищої освіти «Український католицький університет»

Гуманітарний факультет

Кафедра культурології

Кваліфікаційна робота

**на тему «Повоєнна реконструкція України: ціннісний аспект (на прикладі
Маріупольського Драмтеатру)»**

Виконала: студентка 4 курсу, групи ГКУ19/Б

Галузі знань 03 Гуманітарні науки

Спеціальності 034 Культурологія

Освітньої програми “Культурологія”

Освітній ступінь Бакалавр

Лучук Марія

Керівник Півторак Юлія

Рецензент

Львів – 2023 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ПОВОЄННА ВІДБУДОВА СПАДЩИНИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ.....	8
1.1. Спадщина як мобілізація минулого для сучасності і майбутнього.....	8
1.2. Досвід Балкан у післявоєнній відбудові культурної спадщини.....	13
РОЗДІЛ II. ВИКЛИКИ ВІДНОВЛЕННЯ ТЕАТРУ В МАРІУПОЛІ.....	22
2.1. Аналіз наявних проектів відбудови маріупольського театру.....	22
2.2. Пропозиції щодо відбудови театру на основі аналізу опитування мешканців Маріуполя та архітекторів України.....	30
ВИСНОВКИ.....	36
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	38
ДОДАТКИ.....	41

Анотація: Дослідження присвячене залученню культурної спадщини у повоєнну реконструкцію з урахуванням просторового планування та меморіалізації подій війни. Досліджується вплив культурної спадщини на процеси відновлення після війни, зокрема досвід Балкан. Проведено аналіз проектів реконструкції театру в Маріуполі та опитування місцевого населення і архітекторів. Робота містить пропозиції та рекомендації для відновлення театру, сприяючи розумінню ролі культурної спадщини у повоєнній реконструкції.

Ключові слова: повоєнна відбудова, просторове планування, культурна спадщина, меморіалізація.

Postwar reconstruction of Ukraine: the value aspect (on the example of the Mariupol Drama Theater)

Summary: The research is dedicated to the involvement of cultural heritage in post-war reconstruction, considering spatial planning and the memorialization of war events. It examines the impact of cultural heritage on post-war recovery processes, with a specific focus on the Balkan experience in cultural heritage reconstruction. The study addresses the challenges of restoring the theater in Mariupol, analyzing existing reconstruction projects. Additionally, a survey among Mariupol residents and Ukrainian architects provides proposals for the theater's restoration. The research contributes to a better understanding of the role of cultural heritage in post-conflict reconstruction and offers recommendations for restoring the theater in Mariupol.

Key words: post-war reconstruction, spatial planning, cultural heritage, memorialization.

ВСТУП

Україна переживає період випробувань, що вимагає зусиль всієї нації для відновлення і стабілізації ситуації. Відновлення культурної спадщини є викликом, але воно є необхідним кроком на шляху до відновлення країни, і чим раніше будуть напрацьовані проекти з відбудови, тим швидше і якісніше країна може розпочати процес реконструкції. Ця дипломна робота присвячена дослідженню процесу післявоєнної відбудови України, зосереджуючись на відновленні Маріупольського театру за умови повного контролю України над тимчасово окупованими територіями. Я розгляну цей процес через призму ціннісного аспекту, аналізуючи, як відбувається відновлення культурного простору, його значення для місцевої спільноти та всієї України.

У перші дні повномасштабного російського вторгнення Україна продемонструвала дбайливе ставлення та збереження культурної спадщини. Пам'ятники засипали мішками з піском, деякі скульптури демонтували, а інші обклеїли декількома шарами вогнестійкої тканини, скловати, обгортали спеціальною плівкою та пакетами.¹ Міністерство культури та інформаційної політики анонсувало створення оцифрування національної спадщини у співпраці з ЮНЕСКО. Українське суспільство мобілізувалося з метою збереження своєї культури; однак пам'ятки все ще знищуються, переважно на окупованих територіях, де українська влада та громадяни не мають контролю над знесенням будівель.

Актуальність дослідження: Росія більше року продовжує масовані ракетні удари по містах України, знищуючи не лише житлові будинки, а й культурні пам'ятки. Багато міст на сході та півдні України зруйновані на 50-90%. Такі міста як Маріуполь, Волноваха, Рубіжне, Попасна, Лиман і Северодонецьк буквально

---

¹ О. Батурін, Г. Ковальчук *Дюк, Данте та Святий Володимир. Як українці захищають свої пам'ятники від війни* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://focus.ua/uk/culture/511209-kak-ukraincy-zashchishchayut-svoi-pamyatniki-ot-voyny> (03.04.2022)

перетворилися на величезні кладовища. Маріуполь, зокрема, зазнав більше руйнацій та втрат, ніж за всі роки Другої Світової війни. Архітектори, дизайнери, експерти зі збереження культурної спадщини та інші фахівці в Україні (SUCHO², Re: Маріуполь, Харківська архітектурна школа та інші) вже почали планувати післявоєнну відбудову. Багато експертів намагаються орієнтуватися в непередбачуваному та швидко мінливому середовищі, аби спроектувати майбутнє відновлення спадщини в короткий термін. Дизайнери, архітектори та фахівці з культурної спадщини, а також громадськість виявляють неабияку зацікавленість у відбудові міст, тому вже працюють над створенням стратегій реконструкції. Я вважаю, що дослідники з усього світу, які працюють над українськими проектами, можуть бути надзвичайно корисними, аналізуючи різні випадки реконструкції в інших країнах. Проте всі вони стикаються з етичними та моральними проблемами під час відбудови післявоєнних міст. Питання, які виникають у постконфліктних дослідженнях, пов'язані з пріоритетом відновлення важливої інфраструктури, а не зосередженням на установах культури та спадщини. Коли настане правильний час для відновлення культурної спадщини? Наскільки постраждалу культурну спадщину слід відновлювати після війни? Наскільки важлива причина пошкодження будівлі для її реконструкції? Інші питання, які викликають багато суперечок, стосуються того, як слід відновлювати культурну спадщину та яку користь вона принесе майбутнім поколінням. Відтак, постає гостра необхідність у дослідженні відновлення культурної спадщини після війни, спираючись на культурні цінності суспільства.

Мета дослідження: аналіз ціннісного виміру відбудови повоєнних міст та проектів відбудови Маріупольського драматичного театру, розкриття впливу культурних цінностей на процес відновлення та розвитку культурного середовища після війни та визначення їх ролі в формуванні суспільства.

Завдання дослідження:

---

² SUCHO, Saving Ukrainian Cultural Heritage Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sucho.org/>

1. Окреслити важливість відбудови культурної спадщини після війни.
2. Віднайти та проаналізувати успішні та неуспішні випадки відновлення пам'яток культури у Європі.
3. Проаналізувати наявні проекти відновлення театру в Маріуполі.
4. Опитати мешканців Маріуполя, які проживають зараз або виїхали у інші міста з початку окупації та архітекторів України про відбудову театру в Маріуполі; проаналізувати їхні відповіді та створити рекомендації щодо відбудови театру після війни.

Об'єкт дослідження: повоєнна відбудова культурної спадщини.

Предмет дослідження: процес реконструкції Маріупольського драматичного театру після війни та меморіалізації подій.

Дослідження цих аспектів дозволить краще розуміти роль культурних цінностей у процесі відновлення після війни та їх вплив на формування суспільства, а також надати практичні рекомендації щодо імплементації культурних цінностей у повоєнну відбудову Маріупольського драматичного театру.

Я вважаю, що реконструкцію культурної та історичної спадщини потрібно розглядати на одному рівні з відновленням критичної інфраструктури. Руйнуючи міста, Росія ставить за мету знищення пам'яток культури та спадщини, але вона все одно не може знищити українську історію, культуру, цінності та переконання. Хоча важливо відновити інфраструктуру в зруйнованих містах, щоб дозволити людям безпечно повернутися до своїх домівок, ми не повинні ігнорувати культурну спадщину, де зберігається менталітет, історія та надбання нації. Це капсули часу для спільнот протягом історії, які дають людям відчуття зв'язку та єдності.

У своїй роботі я досліджую процес відбудови культурної спадщини після війни, зосередившись на місті Маріуполь і його Донецькому академічному обласному драматичному театрі. Я згадую випадки реконструкції культурної спадщини в Європі, такі як Дубровник, Хорватія, та Сараєво, Боснія, аналізуючи,

які з них можуть слугувати прикладом для випадку України. Я також проводжу опитування серед двох категорій людей, які стануть ключовими у вирішенні питань про відновлення театру: мешканці Маріуполя, які живуть в Маріуполі зараз або виїхали в інші міста з початком окупації, а також архітектори України та фахівці з відновлення культурної спадщини. На основі цих даних я окреслюю ймовірний сценарій відбудови, врахувавши бачення і побажання маріупольців та архітекторів, а також пропоную свій погляд на реконструкцію театру, щоб він зберігав пам'ять про війну та її жертви, а також слугував майбутнім поколінням.

РОЗДІЛ I. ПОВОЄННА ВІДБУДОВА СПАДЩИНИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ

1.1. Спадщина як мобілізація минулого для сучасності і майбутнього

У цьому розділі я окреслюю різні способи, в які спадщина стосується майбутнього так само, як і минулого, і наскільки вона важлива в плануванні та проектуванні майбутнього наших міст. Я розгляну роботу професора кафедри спадщини в Інституті археології UCL, Родні Харрісона, а також статтю «Порядок денний досліджень для планування спадщини: перспективи з Європи» Єви Стегмейер, Лоес Велдпаус і Йокса Янсена, щоб закласти теоретичне підґрунтя. У цій статті представлено нові поля та практики планування спадщини, а також проаналізовано різні позиції спадщини в системі планування.

Реконструкція культурних пам'яток після війни є важливим процесом, що має на меті не лише відновлення фізичного стану об'єктів, але й відродження культурних, історичних та спільнотних цінностей, які вони втілюють. Це процес, що може сприяти відновленню національної ідентичності та стимулюванню соціально-економічного розвитку. Важливо також зазначити, що процес реконструкції культурних пам'яток після війни має бути виконаний з урахуванням потреб місцевої спільноти та з урахуванням їхніх взаємодій з пам'яткою.

Я згадуватиму поняття просторового планування або ж просторового розвитку (*spatial development / spatial planning*), яке має на меті планування та управління фізичним простором для досягнення конкретних цілей і задоволення потреб регіону чи громади. За визначенням Департаменту просторового планування, «просторове планування — це міждисциплінарна галузь інженерних і соціальних наук, яка займається просторовим розташуванням і розвитком умов життя, роботи та середовища на широкому діапазоні просторових рівнів»³. Напрямок просторового планування передбачає стратегічний розподіл і

---

³ Department of Spatial Planning. *What is spatial planning?* URL: <https://raumplanung.tu-dortmund.de/en/prospective-students/what-is-spatial-planning/>

організацію землі, ресурсів, інфраструктури та заходів для сприяння сталому та збалансованому зростанню. Просторовий розвиток охоплює різні аспекти, такі як міське планування, регіональне планування, транспортне планування, управління навколишнім середовищем та інтеграція соціальних, економічних та екологічних міркувань⁴. Метою просторового розвитку є створення функціональних, ефективних і придатних для проживання просторів, які покращують якість життя мешканців, сприяють економічному розвитку, захищають довкілля та зберігають культурну спадщину. Це часто передбачає визначення зон забудови, встановлення правил землекористування, забезпечення належної інфраструктури та послуг, а також сприяння сталим практикам. Просторовий розвиток враховує такі фактори, як зростання населення, урбанізація, транспортні мережі, природні ресурси, збереження навколишнього середовища, соціальна справедливість та економічні можливості. Це вимагає співпраці між різними зацікавленими сторонами, включаючи урядові установи, містобудівників, архітекторів, інженерів, громадські організації та мешканців, щоб забезпечити скоординований та комплексний підхід до розвитку. Загалом, просторовий розвиток спрямований на створення добре спланованих і стійких просторових систем, які підтримують довгострокове процвітання та добробут громад, мінімізуючи негативний вплив на навколишнє середовище.

Єва Стегмейер та інші дослідники у статті «Порядок денний досліджень для планування спадщини: перспективи з Європи» згадують, що у багатьох країнах спадщина все більше інтегрується в просторове планування, що робить її частиною динамічної системи простору. Водночас ми також переходимо від захисту історичних пам'яток і місць до надання сенсу спадщині в усіх видах соціальних, економічних і просторових процесів. Дослідники вказують, що «спадщина тепер частіше розглядається як процес мобілізації певного минулого

---

⁴ Knieling, Jörg *Spatial development* URL: https://www.arl-international.com/sites/default/files/dictionary/2021-09/spatial_development.pdf (2018)

для цілей сьогодення, а отже, як завдання для створення майбутнього»⁵. Місце, де сходиться просторове планування та управління спадщиною, є тією ділянкою, де «спадщина захищається, зберігається та трансформується в контексті планів, правил і положень – або іноді всупереч їм»⁶. Спадщина може трансформувати старі ідеї як нові перспективи та можливості для планування, і навпаки. Ця стаття як частина книги розглядає перетин двох різних галузей дослідження та практики: просторове планування і спадщину, яка «включає роботу над традиціями та звичаями, музеями та колекціями, будівлями та міськими спорудами, руїнами та археологією, культурними та природними ландшафтами, усною та публічною історією, пам'яттю та ідентичністю тощо»⁷. Книга фокусується на ситуаціях, коли спадщина активно впливає на просторову динаміку і коли планування майбутнього вимагає мобілізації ідей і практик минулого. Робота зосереджується на європейському контексті, зокрема дослідження в країнах ЄС. Автори зазначають, що «підходи, визначені на континенті, дуже різноманітні, і можна з упевненістю сказати, що універсального «європейського» планування спадщини не існує»⁸, але можна говорити про впізнаваний європоцентричний характер планування спадщини. Саме тому для детальнішого розгляду конкретних прикладів відбудови, які можуть бути корисними у випадку України, я обрала європейський контекст.

Збереження культурних ресурсів найчастіше пов'язане з рядом інших проблем, які мають враховуватись при плануванні простору. Наприклад, спадщина часто конкурує за політичну підтримку та обмежені фінансові ресурси в складних місцевих і регіональних програмах. «Контекст планування, в якому діє збереження спадщини, постійно змінюється, як і застосування спадщини в ситуаціях місцевого та регіонального планування»⁹, тому усі сторони, які залучені в процес планування, мають постійно демонструвати свою цінність для

---

⁵ Ibid, p. 4.

⁶ Ibid, p. 4.

⁷ Ibid, p. 5.

⁸ Ibid, p. 7.

⁹ Ibid, p. 8.

суспільства. В статті окреслено, що спадщині у контексті планування доволі легко знайти «союзників». Наскільки я це розумію, то зачасту різні культурні та архітектурні пам'ятки можна пристосувати до різних потреб суспільства, як-от збереження екології, підтримка інклюзивності, розвиток молоді, створюючи відповідні проекти та перетворюючи простори згідно з цими потребами. Таким чином можна поширити масштаб, вплив і ефективність. Однак пристосування до наявних проблем також може призвести до подальшого стирання певних частин історії пам'яток, щоб краще слугувати певним економічним, екологічним чи суспільним цілям.

Дослідники також вказують, що в сучасності місцеві жителі та туристи розглядаються радше як виробники спадщини, а не споживачі¹⁰. Відтак, виникає потреба працювати за принципом участі (партисипативності) мешканців та інших залучених категорій людей у відновлення спадщини, аби розширювати точки зору на планування простору, вимагати більш інклюзивних, різноманітних, динамічних і орієнтованих на цінності підходів до спадщини. Відтак, відбудова України і Маріуполя зокрема має залучати місцевих мешканців зі створенням публічних дискусій.

Те, що ми приносимо з минулого, визначає, ким ми є: наша ідентичність, а також те, що є нашою спадщиною та колективною травмою, з якою ми маємо працювати. Слід враховувати це, будуючи плани на майбутнє. Спадщина – це виробництво минулого і майбутнього у сьогоденні. Таким чином, спадщина функціонує для створення майбутнього і може бути пов'язана з іншими актуальними соціальними, економічними, політичними та екологічними проблемами нашого часу. Відтак, важливим питанням є те, формування якого майбутнього ми прагнемо і яку роль може відіграти спадщина у цьому майбутньому.

Спадщина часто розглядається як щось, що нагадує людям про минуле,

---

¹⁰ Ibid, p. 9.

матеріальне чи нематеріальне¹¹. Наше минуле визначає нас і формує нашу ідентичність. Однак це також і про майбутнє; «від того, як ми щось зберігаємо, залежить те, як ми уявляємо майбутнє – іншими словами, майбутнє минуле залежить від теперішнього майбутнього»¹². Професор Родні Харрісон згадує американську вчену-правознавицю Едіт Браун Вайс, яка оцінює культурну спадщину як «важливу для добробуту майбутніх поколінь», і вона дає їм «відчуття постійної спільності з минулим, багату ресурсну базу, на основі якої можна будувати та продовжувати свої суспільства, володіючи знаннями, необхідними для життя та використання природних систем, а також із мистецькими насолодами»¹³. Виходячи з цього, є два варіанти поводження з об'єктами спадщини. Перший: спробувати зберегти їх, зосереджуючись на поточному погляді на збереження та сподіваючись, що майбутні покоління цінуватимуть це так само, як і ми. Однак ми не можемо бути впевнені, що вони будуть вдячні за такий подарунок, подібно як сучасне покоління не завжди приймає збережені культурні чи історичні пам'ятки як цінність, а радше як те, що є нав'язаною цінністю від попередників. Другий сценарій: зосередитися на тому, що майбутнє однозначно відрізнятиметься від сьогодення, і побудувати нове уявлення про спадщину, яка буде служити суспільству, підтримувати його в інтересах і допомагати відновлюватися після війни.¹⁴ Сучасні виклики спадщини вимагають від нас реалістичної оцінки потенціалу та діяльності спадщини, місць чи ландшафту з огляду на їхній ширший суспільний контекст і застосування різних підходів відповідно.

Наша спільна відповідальність полягає в тому, щоб обміркувати загальні реалії та політичні рамки та зробити цей процес етичним та інклюзивним. Використання спадщини для вирішення структурних суспільних проблем, таких як дискримінація, зміна клімату, конфлікти, колективні травми, нерівномірний розвиток і відсутність різноманітності, має бути спільною проблемою. Спадщина

---

¹¹ Harrison R., Holtorf C., Högberg A. Heritage Practices as Future-Making Practices. New York : Routledge, 2021, p. 2.

¹² Ibid, p. 59.

¹³ Ibid, p. 9.

¹⁴ Ibid, p. 10.

не є нейтральною: це процес відбору, відтворення та мобілізації певних цінностей та історій для вираження і вшанування минулого, а також активного позиціонування в сучасності та майбутньому.

Спадщина зазвичай розглядається як життєво важлива сфера дослідження, але її здатність допомагати у соціальному відновленні часто ігнорується. Після війни архітектори та дизайнери, як правило, зосереджуються на відновленні фасадів будівель, приділяючи менше уваги або взагалі не звертаючи уваги на їхні невидимі аспекти, які можуть бути пошкоджені набагато більше. Однак створення значущих зв'язків між спадщиною та громадянами, намагаючись залучити їх до процесу післявоєнної відбудови, може допомогти людям як на особистому, так і на колективному рівнях: знайти сенс життя та зробити своє майбутнє гідним, а також зберегти спадщину і себе¹⁵. Процес післявоєнної відбудови має зосереджуватися не лише на матеріальній власності, а й на створенні нових наративів у зміненій реальності, які стануть важливими чинниками у збереженні пам'яті про події, меморіалізації героїв та створенні спільного культурного наративу.

1.2. Досвід Балкан у післявоєнній відбудові культурної спадщини

У цьому підрозділі я проаналізую роботи практичних дослідників Кетрін Бішоп і Амра Хаджимухамедович, щоб продемонструвати приклади післявоєнної реконструкції в Європі. Ці дослідники досягли значного прогресу у визнанні ролі збереження спадщини та створення її майбутнього в сучасному суспільстві, забезпечуючи контекст, чому це важливо для культурної спадщини та людей. Я також виділю два приклади збереження спадщини в Європі, які певною мірою можуть бути корисними для випадку відбудови Маріуполя: відбудова Дубровника в Хорватії та Сараєво в Боснії і Герцеговині.

У 1990-х Республіка Югославія почала розвалюватися, а країни почали проголошувати свою незалежність. Серби, які вважали себе панівною нацією,

---

¹⁵ Ibid, p. 16.

мали на меті зберегти Югославію збройним шляхом. Наталія Іщенко, міжнародна оглядачка та експертка з медійних маніпуляцій, каже: «Офіційною національною політикою Югославії було заперечення існування хорватів, словенців та інших народів, які населяли республіку. Вважалося, що існує лише один народ – югославський, і все»¹⁶. Хорватська війна за незалежність тривала з 1991 до 1995 року, яка зрештою призвела до здобуття територією незалежності.

Причиною війни в Боснії були етнічні та політичні напруги між сербами, хорватами і боснійцями, які прагнули до незалежності та контролю над територією Боснії і Герцеговини. У результаті, війна перетворилась на етнічну чистку, масові жорстокості та геноцид. Війна завершилась після підписання Генеральної рамкової угоди у 1995 році, яка передбачала розподіл влади між етнічними групами і зупинення воєнних дій.

Війна за незалежність Балканських країн має схожість з війною в Україні, що триває зараз; з проголошеними наративами ворога і мобілізацією народу для виборювання своєї свободи. Я погоджуюсь з порівнянням Наталії Іщенко війни в Хорватії і війни в Україні:

Війна Хорватії за незалежність і війна Росії проти України надзвичайно подібні. Серби в 1990-х, як росіяни зараз, наполягали, що хорвати – це фашисти. Сербська православна церква почала кампанію на захист «істинно православної віри», заперечуючи право хорватів молитися в католицьких церквах. Серби в Белграді оголосили, що будуть захищати права своїх сербських братів у Хорватії. За своєю суттю Сербська Країна була тим самим, що й самопроголошені «ДНР» і «ЛНР»¹⁷.

Зрештою, закінчення війни в Хорватії та Боснії, а також підхід до повоєнної відбудови у цих країнах відрізняються. Хорватія поклала кінець війні шляхом наступальної операції «Буря», в той час як війна в Боснії була зупинена після операції «Блискавка», проведеної НАТО, що змусила сербські сили відкласти зброю. Закінчення війни було підтверджено підписанням Загальноєвропейського

---

¹⁶ В. Мисан-Милянєвич. «Коли бачимо війну в Україні, відчуваємо потужні флешбеки». *Хорватський досвід збереження пам'яті про боротьбу за незалежність* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lb.ua/society/2022/12/10/536330_koli_bachimo_viynu_ukraini.html (10.12.2022).

¹⁷ Там само.

миру у Парижі¹⁸, який встановив мирну установу, але залишив після себе глибокі розколи та травми, які ще довгий час впливали на суспільство Боснії та його політичний ландшафт. Відтак, представники Боснії та Герцеговини підтримують думку, що слід сідати за стіл переговорів для вирішення збройних конфліктів, і зокрема війни в Україні¹⁹. В той же час головним принципом у Хорватії є боротьба, і події в Україні зараз відгукуються хорватам. Так, наприклад, у статті про хорватський досвід збереження пам'яті про боротьбу за незалежність, Перо Мальдіні, професор політичних наук університету Дубровника, який пережив події війни, згадує: «...зараз, коли дивимося на війну в Україні, відчуваємо потужні флешбеки. Ми хотіли загнати страшні спогади на дно, але зараз вони спливають на поверхню. Ніхто в Європі не розуміє українців так, як хорвати, які самі пройшли через усі ці жахи»²⁰. Різне завершення війни в обох країнах позначилось на їхньому подальшому економічному розвитку. Так, Хорватії після війни вдалось перетворитись на розвинену демократичну європейську державу, в той час як Боснія досі бореться з корупцією та осмислює наслідки війни. Однак підхід до відбудови культурної спадщини і меморіалізації загалом різняться в обох країнах.

Відбудова Дубровника (Хорватія)

Війна на Балканах у 1990-х роках призвела до значних руйнувань в Хорватії, включаючи багато її культурних пам'яток. Проте зусилля з відновлення цих пам'яток після війни стали важливим елементом національного відродження та процесу примирення. Один з найвідоміших проектів відновлення в Хорватії було відновлення старого міста Дубровника, яке зазнало сильних пошкоджень в ході війни. Через систематичні зусилля з реконструкції, включаючи реставрацію пошкоджених будівель і відновлення історичної бруківки, в ході відновлення було

---

¹⁸ К. Шимкевич. *Законсервована Боснія і Герцеговина: історія, наслідки та перспективи Дейтонської угоди (частина 1)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mil.in.ua/uk/articles/zakonservovana-bosniya-i-gertsegovyna-istoriya-naslidky-ta-perspektyvy-deitonskovi-ugody-chasty-na-1/> (08.01.2021)

¹⁹ Міжнародний республіканський інститут. *Боснія і Герцеговина: уроки вирішення конфлікту для України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://iri.org.ua/programi/istorii-uspihu/bosniya-i-hertsehovyna-uroky-vyrishennya-konfliktu-dlya-ukrayiny>

²⁰ В. Мисан-Милянєвич. *Коли бачимо війну в Україні...*

використано інноваційні технології, такі як 3D-моделювання, щоб допомогти в точній реконструкції деяких архітектурних деталей. Це допомогло забезпечити відновлення в історичній точності, навіть у випадку складних або унікальних деталей. Дубровник було успішно відновлено і знову включено до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. Відновлення культурних пам'яток в Хорватії після війни на Балканах показує важливість цих зусиль для відновлення національної ідентичності та примирення, а також роль інноваційних технологій у сучасних процесах реконструкції.

У своєму дослідженні, присвяченому реконструкції Дубровника, Кетрін Бішоп стверджує, що процес відбудови міста зосередився на матеріальній реставрації культурних цінностей і «не повністю вивчив вплив шкоди, завданої місту, на його мешканців, їхній зв'язок із Дубровником чи тривалий вплив, який це мало на сусідське примирення»²¹. Після оголошення своєї незалежності від Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія в 1991 році Хорватія була негайно атакована сербсько-чорногорськими військами в самому серці її культурної спадщини — місті Дубровнику²². Напад був не лише на культурну спадщину міста, але й на хорватську та європейську ідентичність. Посилаючись на BBC, Кетрін каже: «Аргумент, використаний сербськими лідерами для виправдання спроби анексії Дубровника, був історичним, стверджуючи, що ця земля була заселена слов'янами багато століть тому і тому повинна залишатися слов'янською (...)».²³ Російська причина для бомбардування та захоплення міст в Україні є схожою: Росія використовує наратив приналежності до однієї історичної території та нації з Україною та прагне знову об'єднатися.

Незважаючи на те, що руйнування спадщини Дубровника глибоко вплинуло на його громадян, їхня колективна пам'ять про події змінилася, щойно місто було відбудовано. Кетрін стверджує, що «відновлення Дубровника значною мірою

---

²¹ Bishop K. L. *Using Cultural Heritage as a Tool in Post-war Recovery: Assessing the Impact of Heritage on Recovery in Post-war Dubrovnik, Croatia*. University of York, 2014. 232 p.

²² Ibid, 99.

²³ Ibid, 107.

покладалося на відтворення міста як єдиного об'єкту спадщини»,²⁴ відновлення всіх будівель до довоєнного вигляду, приховування слідів насильства та обстрілів. Небагато місць вшановують пам'ять про війну Дубровника: головний музей розташований у фортеці на горі Срдж, за містом-муром. Таким чином, туди слід підніматися навмисно, лише якщо відвідувач знає про існування цього місця. У палаці Спонза в центрі міста є також постійний меморіал захисникам Дубровника. Натомість найбільш прохідні центральні вулиці Дубровника містять лише одну згадку про війну: сліди від обстрілів на мармурових плитах вулиць. Таким чином, стає незрозумілою стратегія згадування минулих подій у Дубровнику; можна припустити, що громадяни заперечують минуле і намагаються його забути, обираючи процес відбору спогадів. Кетрін вважає, що це «дозволяє Дубровнику відзначати своє довоєнне минуле та продавати цей образ туристам. Економічні переваги безпроблемного минулого очевидні в такому місті, як Дубровник, де туристи хочуть відвідати культурне місце, а не місце війни».²⁵ Стратегія відновлення Дубровника була більше зосереджена на його минулому, намагаючись зберегти місто таким, яким воно було до війни. Однак відновлення міста полягає не лише у збереженні його будівель; необхідно також включати зберігання та пам'яті певних цінностей та історій, щоб мати терапевтичний вплив на громадян у період після війни.

Загалом, у Хорватії відповідально ставляться до вшанування пам'яті загиблих за допомогою пам'ятних дат, як-от 1 жовтня, коли почалася облога Дубровника, 6 грудня – день пам'яті, коли на місто впала найбільша кількість снарядів. Однак, як на мене, мало уваги виділено для вшанування пам'яті саме за допомогою встановлення музеїв, пам'ятних дощок чи інших способів. Незважаючи на вражаючу відданість справі відновлення культурної спадщини Дубровника, під час повоєнної реконструкції не було виділено достатньо уваги наслідкам відбудови для майбутніх поколінь, а реконструкція радше

---

²⁴ Ibid, 142.

²⁵ Ibid, 191.

концентрувалася на створенні міста для туристів, яке виглядає так, як до війни.

На мою думку, випадок відбудови Дубровника може слугувати вдалим прикладом відбудови України лише у випадку вшанування героїв та подій за допомогою пам'ятних дат. Головною частиною післявоєнної відбудови в Україні є пам'ять про насильство та збитки, завдані війною, тож ми маємо перш за все концентруватись на відбудові не для туристів, а для українців, аби пережити завдані травми, переосмислити наслідки війни і сформувані нові наративи. У випадку Маріуполя багато проектів зосереджені на відбудові міста як культурного об'єкта, про що я згадуватиму пізніше. Однак проблема полягає в тому, що тут залишилося не так багато культурної спадщини, як у випадку Дубровника. Крім того, культурні об'єкти в Маріуполі збереглися в основному з радянських часів, тому виникає інша проблема, чи варто намагатися відбудовувати такі місця. Відновлюючи Маріуполь, нам потрібно сконцентруватися на важливих об'єктах спадщини для української історії, як-от маріупольський театр, який став символом стійкості українців і жорстокості росіян. Це допоможе нам ніколи не допустити повторення воєнних подій і завжди пам'ятати про варварську поведінку ворога.

Відбудова Сараєво (Боснія і Герцеговина)

Стратегія відбудови Сараєво досить відрізняється від досвіду Дубровника. На відміну від Хорватії, через 30 років після війни Боснія і Герцеговина досі залишається країною з доволі низьким рівнем життя та економічного розвитку, і натомість з високим рівнем корупції. Однак, країна вирізняється своїм умінням берегти історію і спогади.

Відбудова культурної спадщини у Сараєво після війни в Боснії відрізнялась своїми особливостями і викликами. Оскільки Сараєво було серйозно пошкоджене під час війни, відновлення культурної спадщини міста стало важливим завданням для відновлення мирного життя та національної ідентичності. Однією з основних відмінностей у відбудові Сараєво була потреба відновлення різних культурних об'єктів, що належали різним етнічним групам. Відновлення мечетей, синагог,

церков та інших релігійних та культурних споруд було важливим кроком у збереженні різноманітності культурного спадщини міста. Крім того, відновлення культурної спадщини у Сараєво також мало міжнародну підтримку та співпрацю. Багато країн та організацій внесли свій внесок у реставрацію та відновлення пам'яток історії та культури міста. Це допомогло залучити необхідні фінансові та технічні ресурси для успішної реалізації проектів відбудови.

Однак, відновлення культурної спадщини у Сараєво також стикалося з викликами відновлення пошкоджених або зруйнованих споруд, відновлення втрачених колекцій музеїв та архівів, а також відновлення культурної діяльності та туристичного потенціалу міста. Врахування цих факторів та розробка довгострокових стратегій були важливими елементами відновлення культурної спадщини в Сараєво. Зусиллями багатьох сторін, відновлення культурної спадщини у Сараєво дало змогу повернути місту його багатий культурний дух та сприяло процесу примирення та побудови стабільного майбутнього після війни.

Амра Хадзімухамедович, боснійська письменниця і авторка, відома своїми літературними творами, що досліджують теми ідентичності, війни і людського досвіду. Її творчість отримала високу оцінку як у Боснії, так і за кордоном. Твори Амри Хаджимухамедович вносять вагомий внесок у сучасну боснійську літературу і дають уявлення про складну історію та культуру регіону. У статтях про відновлення спадщини в Боснії та Сараєво авторка стверджує що культурна спадщина має стати беззаперечним пріоритетом при відновленні міст. Об'єктами знищення по всій країні були «місця, що мають найвище символічне та культурне значення – пам'ятники, релігійні споруди, музеї, галереї, бібліотеки, архіви, школи, кладовища та мавзолеї»²⁶, що вважалося геноцидом, оскільки громадяни мали міцний зв'язок зі спадщиною. Відновлення, орієнтоване на спадщину, почалося в 2001 році і мало на меті зцілити суспільство, забезпечуючи мир і

---

²⁶ Hadzimuhamedovic A. *Participative reconstruction as a healing process in Bosnia*. World Heritage Centre. 2018. URL: <https://whc.unesco.org/en/reconstruction/>. p. 3

стабільність²⁷. Найбільш емоційною подією в Сараєво, яка стала переломним моментом у розумінні природи війни, став підпал Національної університетської бібліотеки: «Понад два мільйони бібліотечних книг зникли у вогні (включно з рідкісними книгами та рукописами), а згодом моральний дух і надія громадян значно підірвалися»²⁸. Оскільки важливість значного руйнування спадщини не сприймалася як пріоритет у міжнародній спільноті для надання допомоги, основна відповідальність за підвищення обізнаності про події була на громадянах Сараєво. Турбота про спадщину була методом виживання, який підтримував опір людей. Містяни почали влаштовувати культурні заходи на руїнах:

...концерти, театральні вистави, поезія, літературні зустрічі, виставки, які відбувалися при свічках у місцевих театрах і галереях Сараєво, в імпровізованих культурних місцях, а також на руїнах Національної бібліотеки та Олімпійського музею. Ці культурні ритуали в зруйнованих бібліотеках і музеях (...) служили для захисту гідності людей і, водночас, для кодування символічного значення героїчної жертви в залишках зруйнованих будівель.²⁹

Цей креативний підхід не лише допоміг привернути увагу влади до збереження та відбудови спадщини, а й значно вплинув на відносини між людьми та культурою. Це також зосередило людей навколо спільних цінностей і пам'яті, допомагаючи їм підтримувати тяглість спадковості.

Процес відновлення в Сараєво триває й сьогодні. Незважаючи на реконструкцію будівель до 2014 року, суспільство залишається активним у відновленні значень і відносин зі спадщиною. На мій погляд, випадок Сараєво є глибоким і значущим, показуючи видатний приклад боротьби з колективною травмою та стратегію пам'ятання після війни. Незважаючи на те, що процес відновлення тривав довго і досі триває, він свідчить про бажання суспільства не просто стерти минуле, а переосмислити його та створити краще майбутнє. Випадок Сараєво важливий для відновлення маріупольського театру. Через

---

²⁷ Imid, p 4.

²⁸ Hadžimuhamedović A. *Culture-Based Urban Resilience: Post-War Recovery of Sarajevo*. World Heritage Centre. 2018. URL: <https://whc.unesco.org/en/reconstruction/>. p. 5.

²⁹ Imid, p. 7-8.

тривалу окупацію Маріуполя громадяни не можуть відкрито продемонструвати своє бажання зберегти культурну спадщину та влаштувати проекти, схожі до тих, що було продемонстровано в Сараєво. Однак, як тільки місто буде деокуповано, для місцевих жителів відкриється можливість організації та підтримки проектів щодо відбудови, збереження пам'яті та творення спільного наративу.

РОЗДІЛ II. ВИКЛИКИ ВІДНОВЛЕННЯ ТЕАТРУ В МАРІУПОЛІ

2.1. Аналіз наявних проектів відбудови маріупольського театру

Історія Маріупольського театру досить довга і суперечлива, тому і неможливо виділити одностайну думку щодо відновлення його після війни. Семен Широчин, український краєзнавець і дослідник забудови Києва радянського періоду у статті «Маріупольський драмтеатр: 60 років історії — від будівництва до авіаудару» детально описує шлях розвитку театру. На місці сучасного театру колись був пагорб та сквер, на якому у 1862 році заклали храм Марії Магдалини. «У жовтні 1897 року храм освятили, та вже 1934 року його зруйнували в рамках «безбожної п'ятирічки» (...)»³⁰. Площу також використовували і як місце поховань, адже поруч існував невеликий цвинтар, який згодом було знищено. У 1950-х на місці храму спорудили круглий торгівельний павільйон з напоями, солодощами і пивом.

У 1956-1960 роках на місці скверу побудували Донецький академічний обласний драматичний театр за проектом українських архітекторів Олександри Крилової та Олега Малишенка³¹. Особливістю театру в Маріуполі є його розташування посеред скверу, чого не було ніде, адже переважно театри розміщувались на площах або вздовж великих проспектів. «З містобудівної та композиційної точки зору локацію для будівництва театру обрали виключно домінантну. Театр розташований на головній вісі міста — проспекті Миру, і з трьох боків його оточує сквер. Прикметно, що це місце зайняв саме театр, а не будівля органів влади на кшталт міськради чи міськвиконкому».³² 28 грудня 1983 року театру було надано статус пам'ятки архітектури. Архітектура театру

---

³⁰ Широчин С. Маріупольський драмтеатр: 60 років історії – від будівництва до авіаудару. *Заборона*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zaborona.com/mariupolskyj-dramteatr-60-rokiv-istoriyi-vid-budivnyctva-do-aviaudaru/> (дата звернення: 07.05.2023).

³¹ Там само.

³² Там само.

представляє радянський неокласицизм та класичні принципи забудови міста, а «монументальна композиція в тимпані фронту має художню цінність, оригінальність вирішення композиційної та творчої ідей і виконана з майстерністю»³³. Також, Семен Широчин вказує, що важливим пунктом був вплив театру на розвиток архітектури та містобудування Маріуполя. Розвивалась і сама діяльність театральної трупи, що впливала на розвиток культури і мистецтва в місті: «тут протягом 1968–1986 років працював народний артист УРСР режисер Олександр Утеганов, під керівництвом якого Маріупольський театр став одним з найкращих в Україні»³⁴. Однак зрештою, побутує також думка, що театр немає жодної цінності, оскільки це радянська архітектура. Так, наприклад, вважає радник мера Маріуполя Петро Андрющенко: «драмтеатр не має ані історичної, ані архітектурної цінності, як і всі типові споруди радянського періоду»³⁵. Під час мого опитування мешканців Маріуполя, декілька людей також вказало, що театр не варто відбудовувати, бо це є радянська спадщина; натомість слід будувати щось нове і сучасне. Я розглядатиму відповіді маріупольців детальніше у наступному підрозділі, але говорячи про історію театру, доречним буде згадати про один коментар. Чоловік на ім'я Єгор Славин залишив таку думку в моєму опитуванні:

історія Маріупольського драмтеатру не дуже вам сподобається. Це 100% совкова, комуністична історія. Большевики взірвали церкву, знищили кладовище і на цьому місці поставили розважальний заклад. Десятки років «танець на кістках». Опитування щодо подальшої долі драмтеатру можна не проводити. Я вам прямо зараз дам результат. Приблизно 60-70% скажуть - відновити на тому самому місці. Чому - здогадатися не складно....³⁶.

Я вважаю, що тут є доля правди: зрештою, театр справді було побудовано на кладовищі. І зараз історія повторюється, тільки в інших масштабах, адже театр буквально перетворився на могилу кількох сотень людей. Коли йдеться про відбудову чи знесення історичних будівель, питання культурної спадщини завжди

---

³³ Там само.

³⁴ Там само.

³⁵ Там само.

³⁶ Опитування жителів Маріуполя.

є актуальним. Однак слід пам'ятати, що статус архітектурної пам'ятки тягне за собою додаткові зобов'язання щодо реконструкції будівлі. Питання про відбудову театру є провідним у моєму дослідженні, і я розгляну його детальніше далі.

До російського вторгнення в Україну Донецький академічний обласний драматичний театр у Маріуполі був центральним пунктом міста, об'єднуючи жителів. З початком війни, протягом першого місяця театр вважався місцем збору людей, де вони могли отримати їжу, ліки та воду. Через масові обстріли у місті багато містян використовували театр як притулок, ховаючись у підвалі разом з дітьми. Перед будівлею вони також написали великі літери «ДІТИ» російською мовою³⁷, що мало би слугувати знаком для російських льотчиків не бомбити театр. Проте це не стало на заваді обстрілу. 16 березня 2022 російські військові літаки скинули дві 500-кілограмові бомби театру, що відразу було визнано військовим злочином. Театр перетворився на місце трагедії для сотень людей. Кількість загиблих серед цивільного населення коливається від десятка до 600 осіб³⁸. Цей випадок став яскравим свідченням того, що метою росіян було не лише зруйнувати міста та знищити спадщину. Той факт, що вони знали, що театр переховує громадян і дітей, і все ж вирішили його знищити, свідчить про жорстокий намір Росії знищити українську націю.

У грудні 2022 року російська влада почала руйнувати будівлю театру, щоб приховати вбивства мирних жителів³⁹. Більше того, росіяни планують навіть реконструювати театр і все місто. Вони вже обгородили будівлю високими банерами з портерами російських письменників Пушкіна, Толстого і Гоголя⁴⁰,

---

³⁷ Ukraine: "Children": The attack on the Donetsk Regional Academic Drama Theatre in Mariupol, Ukraine. *Amnesty International*. 2022. URL: <https://www.amnesty.org/en/documents/eur50/5713/2022/en/> (date of access: 07.05.2023).

³⁸ Hinnant L., Chernov M., Stepanenko V. AP evidence points to 600 dead in Mariupol theater airstrike. *AP News*. 2022. URL: <https://apnews.com/article/Russia-ukraine-war-mariupol-theater-c321a196fbd568899841b506afcac7a1> (date of access: 05.05.2023).

³⁹ Мірер П. Окупанти РФ зносять маріупольський театр, на який у березні скинули бомбу: що відомо. *Суспільне Новини*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://suspilne.media/344686-mariupolskij-dramteatr-okupanti-znisili-sob-prihovati-zlocini-tkacenko/> (дата звернення: 04.05.2023).

⁴⁰ Там само.

намагаючись привласнити театр до своєї культури. Таким чином, це ускладнює планування реконструкції театру, оскільки ми не можемо передбачити рівень його руйнування та ймовірність відбудови росіянами, що не відповідатиме українським цінностям. Однак, архітекторами та дизайнерами України уже було напрацьовано декілька проектів з відбудови театру.

Проект Mariupol Reborn

Проект відбудови Маріуполя «Mariupol Reborn», створений у 2022 році концентрується на відродженні міста та пропонує створення стратегії розвитку для роботи вже зараз, що допоможе втілити напрацювання уже з початком деокупації міста. Як вказано на сайті проекту, метою є «перетворити Маріуполь з символу руйнівної війни на символ відродження України, свободи, майбутнього. Місто, яке було вітриною відродженого Донбасу, стане вітриною відродження для миру»⁴¹. Проект здійснюється за підтримки Маріупольської міської ради, Донецької обласної військової адміністрації, Агентства США з міжнародного розвитку USAID, а також інших міжнародних фондів, урядів країн, представників великого бізнесу та креативних об'єднань. Це поки єдиний проект, ініційований владою, що має прописаний план дій для реалізації під час і після війни. Пропонується п'ять етапів відродження міста: написання візуального плану Маріуполя і його обговорення з містянами, формування стратегії швидкого відновлення критичної інфраструктури, оцінка рівня ушкоджень та потреб для відновлення критичної інфраструктури, загальна оцінка всіх пошкоджень та збитків, формування Стратегії відродження міста: «Mariupol Reborn», в основі якої — актуалізована Стратегія розвитку Маріуполя-2030, та її реалізація⁴². Проект буде реалізовано за дорученням голови Донецької обласної державної адміністрації Павла Кириленка. На проект «Mariupol Reborn» український бізнесмен Ринат Ахметов уже виділив

---

⁴¹План відродження міста. *Mariupol Reborn*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://remariupol.com/#form> (дата звернення: 11.05.2023).

⁴² Там само.

півтора мільйони доларів⁴³. Загалом про конкретні напрацювання говорити ще рано, але саме ініціювання створення такої стратегії уже є необхідним кроком для планування розвитку міста.

Проект Re: Mariupol

Архітектори та дизайнери України також роблять спроби спланувати післявоєнну відбудову Маріуполя і театру. Так, наприклад, Сергій Родіонов, графічний дизайнер, який народився в Маріуполі, розробив проект Re: Mariupol⁴⁴. Проект був зроблений під час програми Dirty Old Town у Independent School for the City, що проходила з 31 січня по 22 квітня 2022 року. Сергій описує загальну ідею відбудови інфраструктури міста на прикладі післявоєнної реабілітації Роттердама. Причиною вибору цього прикладу Сергій назвав те, що Роттердам схожий на Маріуполь з точки зору розміру та населення, існування великого порту та мультикультурної ідентичності.⁴⁵ Проте, на мою думку, цей проект не зосереджується на відбудові культурної спадщини та включенні громадян до післявоєнного відновлення. Сергій розглядає відбудову Маріуполя в площині того, що саме місто є культурною цінністю: «Ми будемо ставитися до міста як до пам'ятника. Ми збережемо найцінніші деталі та будемо використовувати їх повторно у нових будівлях»⁴⁶. Така стратегія схожа до відбудови Дубровника і є великий ризик того, що місто відбудують до попереднього вигляду, намагаючись зберегти його як культурну цінність, але все ж не приділяти достатньої уваги пам'яті про війну та меморіалізації подій і героїв. З іншого боку, Сергій пропонує перетворити великі промислові зони на більш сучасні та наповнені життям місця, як-от лабораторії, парки, фабрики, музеї і відкриті простори. Що стосується реконструкції театру в Маріуполі, то Сергій подає лише схематичне зображення і колаж його бачення театру. На кресленні Сергій

⁴³ Бойко І. Український бізнесмен виділив 60 мільйонів гривень на проект з відродження Маріуполя. *УНІАН*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rb.gy/brecd> (дата звернення: 28.05.2023).

⁴⁴ Родіонов С. Маніфест реконструкції міста. *Re: Mariupol*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://re-mariupol.com/> (дата звернення: 28.05.2023).

⁴⁵ Там само.

⁴⁶ Там само.

пропонує залишити центральний вхід театру та скульптури на фронтоні, натомість всередині будівля залишиться згадкою про руїни. Сергій зображає центральну частину театру відкритим місцем для публічних зібрань або ж місцем пам'яті. Позаду розміщено сцену для різних подій, а за нею відкривається вигляд на місто. Відтак, у театрі буде відсутня тилова стіна і напівзруйновані бокові стіни, що забезпечує відкритий простір будівлі зі згадкою про війну.

Слід зазначити, що проект було розроблено до того, як росіяни почали зносити будівлю театру в грудні 2022. Тож, аби втілити ідею Сергія Родіонова, слід відбудувати театр у вигляді руїн, що значно ускладнює завдання, адже потребує детального відтворення зруйнованого театру в березні 2022 року. З іншого боку, на мою думку, деякі пункти, запропоновані Сергієм можливо відтворити при відбудові. Наприклад, створення місця пам'яті або відкритого простору з залишками руїн, які би нагадували про події війни. Також, з урахуванням факту, що будівля театру є архітектурною пам'яткою, відбудова скульптур на фронтоні театру у початковому вигляді є цілком ймовірною. Загалом, ідея відбудови Маріуполя Сергія Родіонова відповідає принципам просторового розвитку, адже має на меті пристосування простору до добробуту суспільства, мінімізування негативного впливу на довкілля шляхом перетворення фабрик міста на простори для спільнот, а також переосмислення інфраструктури, збереження історичної спадщини та створення впізнаваного бренду.

Проект Івана Огієнка

Інший проект, присвячений реконструкції Маріупольського драмтеатру, запропонований українським дизайнером Іваном Огієнком.⁴⁷ Він створив 3D-проект майбутнього вигляду будівлі зі скульптурами на фронтоні, фонтанами на даху та написом «діти» різними мовами світу. Іван написав на своїй сторінці в

---

⁴⁷ Супрун М. З фонтанами та зеленню на даху: яким може бути драмтеатр Маріуполя після відбудови. *Big Kyiv*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bigkyiv.com.ua/z-fontanamy-ta-zelennyu-na-dahu-yakym-mozhe-buty-dramteatr-mariupolya-pislya-vidbudovy/> (дата звернення: 24.05.2023).

Instagram: «Мій проєкт — це не пряма допомога, але він нагадує світу, якщо ми витримаємо, допоможемо нашим захисникам, то наша країна буде з найкращою архітектурою та найкращими людьми»⁴⁸. Проєкт зосереджений здебільшого на відбудові його фасаду. Концентруючись на фасадах, дизайнери можуть зробити ту ж помилку, що й у Дубровнику, втративши зв'язок між мешканцями та спадщиною. Пропозиція написати слово «діти» на фасаді має на меті назавжди закарбувати в будівлі театру злочин росіян, який було вчинено навмисно, попри попередження містян про дітей, що ховаються у театрі. Однак, на мою думку, така ідея може завдати шкоди та тригерів для місцевих, ніж власне вшанування жертв, адже постійно нагадуватиме про знищення театру навіть звичайним перехожим. Фонтани на даху театру покликані створити лише візуальні ефекти і забезпечити відкритий простір на даху будинку. Незважаючи на те, що відновлення театру в проєкті Івана виглядає як доволі сучасний проєкт, все ж, реконструкція такого важливого місця цієї війни має більше уваги зосереджувати вшануванню пам'яті жертв і запропонувати новий наратив для громадян.

Проєкт #SaveUkrainianHeritage

Проєкт компанії Skeiron під назвою #SaveUkrainianHeritage має на меті застосування 3D-сканування та фотограмметрії для створення точних 3D-моделей культурних пам'яток України⁴⁹. Координатором проєкту є Андрій Гривняк, співзасновник компанії. Особлива увага зосереджена на відновленні та збереженні Маріупольського драматичного театру, який був пошкоджений під час війни. Цей проєкт має на меті фіксацію та збереження культурної спадщини України. Збір фото- та відеоматеріалів за допомогою краудфандингової кампанії дозволив зібрати достатньо інформації для створення 3D-моделі театру та його навколишньої території. Партнерство з командою SpatialTech.info, яка

---

⁴⁸ Огієнко І. [@ivan_ogienko_design] *Я намагаюсь привернути світову увагу до проблеми новим шляхом.* Instagram. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.instagram.com/p/CcxIDDntO9S/?utm_source=ig_embed&ig_rid=db315806-7fc6-45d7-a2a9-81f796e556f5 (date of access: 28.05.2023).

⁴⁹ Save Mariupol Heritage. *Skeiron*. URL: <https://skeiron.com.ua/mariupol/ua/> (date of access: 28.05.2023).

спеціалізується на дослідженні обстрілів культурних пам'яток, дозволило поєднати знання та дослідницьку експертизу для створення точної 3D-моделі руїн театру. Проект також привертає увагу до важливості спільної роботи та використання сучасних технологій для збереження та захисту культурної спадщини. Ініціатива сподівається надихнути інших на подібні заходи з метою збереження історії та культури України: «Ми прагнемо зберегти історію та культуру нашої країни, щоб майбутні покоління могли дізнатися, яким був Маріупольський драматичний театр та яку роль він відігравав у житті міста»⁵⁰. Загалом, цей проект має великий потенціал як для відновлення Маріупольського драматичного театру до його довоєнного вигляду, так і для збереження його культурної спадщини у випадку, якщо відновлення не відбудеться. Цей проект надає унікальну можливість відвідати театр та побачити його в оригінальному стані завдяки 3D-туру, що становить велике значення для збереження історії та культурного спадку міста.

Кожен проект реконструкції, розроблений до цього часу, є важливим кроком у процесі відновлення Маріупольського драматичного театру. Ці проекти вкладають велике значення у відтворення його колишнього вигляду та реставраційних робіт, а деякі з них наголошують на важливості меморіалізації. При відновленні театру слід не лише концентруватись на відродженні його як культурної спадщини, але й як символу пам'яті, що вшановує загиблих і нагадує про значущість історичних подій, що відбулися в Маріуполі. Незважаючи на те, що стратегію розвитку Маріуполя лише закладено в розробку, я думаю, що усі згадані проекти будуть мати вагомий внесок в реалізації стратегії. Однак, усі вони потребують детального розгляду та винесення на голосування серед мешканців Маріуполя. На мою думку, деякі проекти мали би успіх, якщо зосередитись на їхній співпраці при втіленні. Так, наприклад, проект Re: Mariupol та #SaveUkrainianHeritage цілком ймовірно втілити у життя, адже перший пропонує фіксацію руїн театру як спосіб збереження пам'яті про події війни, коли ж другий

---

⁵⁰ Там само.

розробляє 3Д-модель театру у його довоєнному вигляді. Враховуючи той факт, що росіяни розбирають руїни театру, аби приховати злочини, реконструкція театру навіть до його стану в березні 2022 року потребує значних зусиль і кооперації кількох проектів.

У свідомості всіх українців, які думають про його виклики, процес реконструкції театру вже розпочався. Театральна група, яка до війни грала в мариупольському театрі, продовжує свою діяльність і виступає в інших містах України, переважно в Ужгороді. Вони вважають, що будівлю можна знищити, але не серце театру⁵¹. Тож у Маріуполі обов'язково колись має відбутися реконструкція театру, щоб театральний колектив міг повернутися на своє місце. Інша проблема полягає в тому, чи варто його відновлювати на тому ж місці, чи слід переносити театр на іншу територію, оскільки зараз це буквально кладовище. Театральна група вважає, що танцювати і виступати на місці загибелі багатьох мирних жителів буде неможливо, тому там має бути місце пам'яті, а театр потрібно перебудувати в іншому місці. Зрештою, детальніше питання про відбудову театру я розгляну в наступному підрозділі, спираючись на відповіді мариупольців, які є прямими учасниками та співтворцями культурного життя міста і мають безпосередній інтерес у відновленні та збереженні культурної спадщини, а також відповіді опитаних архітекторів та експертів з відновлення культурної спадщини.

2.2. Пропозиції щодо відбудови театру на основі аналізу опитування мешканців Маріуполя та архітекторів України

Враховання думки мешканців міста є критично важливим при повоєнній реконструкції з кількох причин. По-перше, мешканці безпосередньо відчують наслідки конфлікту та руйнування, тому їхній досвід та переживання є важливими

---

⁵¹ Петерварі Н. Театр починається з людини: як актори Драмтеатру в Маріуполі вижили, вибралися з окупації та відновили роботу в Ужгороді. *УНІАН*. 2022.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/society/teatr-pochinayetsya-z-lyudini-yak-aktori-dramteatru-v-mariupoli-vizhili-vibralsiya-z-okupaciji-ta-vidnovili-robotu-v-uzhgorodi-12067644.html> (дата звернення: 28.05.2023).

джерелами інформації. Вони можуть надати цінні відомості про культурні цінності, історичну значимість та емоційну вагу зруйнованих споруд, які допоможуть зберегти та відтворити їх.

По-друге, мешканці мають безпосередній інтерес у відновленні своєї міської інфраструктури та культурного середовища. Врахування їхніх побажань і пріоритетів допомагає створити місцеве середовище, яке відповідає потребам та бажанням мешканців, що сприяє їхньому впливу на процес реконструкції. Крім того, врахування думки мешканців підсилює почуття власності, гордості та приналежності до свого міста. Це стимулює активну участь громади у процесі відновлення та сприяє створенню більш демократичного та включеного середовища. Отже, врахування думки мешканців міста при повоєнній реконструкції є ключовим елементом для створення успішного та стійкого відновленого середовища, яке відповідає потребам та бажанням самої громади, тому для дослідження було проведено опитування серед мешканців Маріуполя щодо відновлення театру після війни.

В опитуванні взяло участь 60 респондентів вікової категорії 35-55 років. Люди у цьому віковому діапазоні часто є активними учасниками культурного життя міста. Вони ймовірно відвідували театр, концерти та інші культурні події частіше, ніж люди молодшого віку. Також люди у цьому віковому діапазоні зазвичай мають стабільну роботу та фінансову самостійність, тому можуть активно підтримувати проекти з відбудови театру. Вони також могли бути свідками розвитку та становлення театру в Маріуполі та могли бачити зміни, що відбувалися протягом останніх десятиліть. Тому їхні думки про відбудову театру є особливо цінними.

Для комплекснішого погляду на відбудову театру було також проведено опитування серед архітекторів та експертів з відновлення культурної спадщини в Україні, зокрема представників української архітектурної студії Replus Bureau, архітектурно-дизайнерської студії Room 66, ТОВ ПВК Будівельна спілка.

Опитування цих категорій людей дозволяє залучити експертну думку і погляди на відновлення театру, враховуючи архітектурні та естетичні аспекти. Архітектори можуть пропонувати новаторські підходи до відновлення театру, включаючи використання сучасних матеріалів та технологій. Врахування думки архітекторів у процесі відновлення театру в Маріуполі забезпечує більш обґрунтовані та професійні рішення, які відповідатимуть вимогам сучасності та задовольнятимуть потреби місцевого населення.

Опитування містить 15 запитань для мешканців Маріуполя та 16 — для архітекторів (див. додаток 1.1, 1.2). Найважливіші питання, відповіді на які допоможуть окреслити ймовірний сценарій реконструкції театру, стосувались важливості відбудови театру на попередньому місці чи перенесення на іншу територію, а також необхідності вшанування пам'яті при відбудові. Так, більшість мешканців Маріуполя вважає, що відбудова театру є важливою чи дуже важливою (див. додаток 2.1). Натомість значна частка архітекторів вважає, що відбудова театру є нейтральною або ж неважливою (див. додаток 2.2).

Так, наприклад, Галина з Маріуполя вважає, що театр відбудовувати «треба, але краще перенести в інше місце. А сам драм (те що лишилось) - зробити монументом пам'яті. На місці, де були поховані люди, не може бути щось іншого». На думку Олени з Маріуполя, «Театр відбудовувати треба, але на іншому місті. На місті театру повинен стояти пам'ятник жертвам російського терору!»⁵². Максим, мешканець Маріуполя, вважає, що слід відбудовувати «на тому ж місці - як музей-меморіал, бо саме те місце сакральне і тригерне. А театр як театр - на іншому місці по тим самим причинам»⁵³. Відтак, для мешканців Маріуполя важливо відбудувати театр, але не на його попередньому місці, де загинуло багато людей. Це місце тепер знакове і пам'ятне, тож не варто знову влаштовувати вистави та розважатись, як було у театрі раніше.

На думку архітекторів, відбудова театру на його попередньому місці не є

---

⁵² Опитування жителів Маріуполя.

⁵³ Там само.

обов'язковою. Так, більшість з опитуваних вважає, що театр варто перенести на іншу територію, або ж збудувати новий театр деінде, не обов'язково відтворюючи попередню будівлю. На думку Володимира Палія, представника Room Studio 66, «Відбудовувати не обов'язково, ознакувати місце пам'яті в громадському просторі вкрай важливо та необхідно. Окремо вартує виділити необхідність сучасної споруди міського театру, який не обов'язково виконувати методом відтворення»⁵⁴. Представниця Replus Bureau Ольга вважає, що слід будувати «новий драмтеатр, абсолютно сучасний — у новому місці, а цей законсервувати, чи облаштувати як меморіал»⁵⁵. Також на питання щодо того, який європейський досвід варто було би врахувати при відбудові чи побудові театру, архітектори згадують такі випадки: відбудова Берліну, Варшави, Штуттгарту, Собору Нотр-Дам де Парі, Меморіальної церкви кайзера Вільгельма, Британського міста Ковентрі та інших. Зрештою, на думку Івана з Replus Bureau, «досвід може бути адаптований, але в даному випадку тут потрібно глибше вникати в питання ніж просто відбудувати споруду. Ця споруда має постати як символ незламності і передати ідею, ніж просто функцію»⁵⁶. Відтак, зважаючи на закордонний досвід реконструкції, у випадку України слід особливу увагу приділяти контексту окремих об'єктів та пам'яті, що планується зберегти.

Одне з найважливіших питань в опитуванні стосувалось способу меморіалізації подій війни. На думку Віталія з Replus Bureau,

«було б доречно розмістити інформацію про трагедію використовуючи різні візуально-інтерактивні засоби. На мою думку, варто було б інтерпретувати надпис "дети" , відтворити його на мощенні біля театру, де він був - це красномовний символ, про те, що містяни хотіли захистити, в певному сенсі, театр теж був дитиною міста. Обов'язковою мала б бути пам'ятна таблиця з іменами людей, що загинули в театрі. у вечірній час можна використати світлову інсталяцію, яка б могла відтворювати на стінах театру сліди руйнувань, світильники в мощенні могли б нагадувати про світлі душі полеглих, тощо (використання аудіо матеріалів, тактильних елементів)»⁵⁷.

---

⁵⁴ Опитування архітекторів.

⁵⁵ Там само.

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ Опитування архітекторів.

Жителі Маріуполя також пропонують й інші варіанти вшанування пам'яті: створення пам'ятної дошки, встановлення меморіалу, створення концептуального меморіального скверу на місці театру, відтворення умов бомбосховища у підвалі, проектування алеї пам'яті біля театру. Зрештою, більшість опитуваних переконана, що проектування місця вшанування пам'яті при відбудові театру є обов'язковою.

Важливим питанням також постало залучення ресурсів та джерел фінансування, які стануть найбільш ефективними для відновлення драматичного театру в Маріуполі після війни. Результати опитування виявили згоду між архітекторами та мешканцями Маріуполя, щодо того, що міжнародна фінансова допомога є найважливішим фактором для успішної реконструкції театру (див. додаток 3.1, 3.2). У той же час, краудфандинг (спільнокошт) був визнаний найменш важливим джерелом фінансування. Враховуючи ці дані, відновлення театру має активно сприяти залученню міжнародної підтримки та координації з різними фінансовими джерелами для забезпечення успішного розвитку проектів з відбудови театру.

Загалом, відповіді в опитуваннях відображають дещо розбіжні погляди між мешканцями Маріуполя та архітекторами щодо відновлення театру. Жителі Маріуполя висловлюють бажання зберегти попередній вигляд театру, але розмістити його на іншій території, аби не допустити знову будівництва театру «на кістках». Це свідчить про їхнє розуміння важливості театру як культурного символу та місця для вистав і подій, проте вони прагнуть уникнути негативного асоціювання з кладовищем. Архітектори, з іншого боку, вважають, що відновлення театру в Маріуполі — це можливість для створення нового, сучасного театру на іншій території. Вони підкреслюють значення функціональності, адаптації до сучасних потреб та можливостей архітектурного дизайну.

Ці розбіжності свідчать про важливість урахування різних голосів та підходів при відновленні культурної спадщини. Різноманіття бажань та потреб місцевого населення, сприйняття значення історичного контексту, а також технічна

та естетична експертиза архітекторів можуть сприяти пошуку компромісного рішення, яке задовольнить різні сторони та сприятиме успішному відновленню театру в Маріуполі.

ВИСНОВКИ

Відновлення культурної спадщини після війни – це складний процес, який потребує залучення різних спеціалістів. Для забезпечення сталого розвитку, пам'яті про минулі травми та розвитку майбутнього міст, придатних для життя, необхідно працювати з матеріальною та нематеріальною спадщиною, яка руйнується під час війни. В контексті відновлення театру в Маріуполі, важливо враховувати принципи просторового розвитку, який спрямований на створення функціональних та придатних для проживання просторів, аби сприяти збереженню культурної спадщини та розвитку спільноти.

Аналіз європейських прикладів реконструкції допоміг зрозуміти, що правильного та ідеального шляху для відновлення після війни не існує. Відбудова Дубровника та Сараєво продемонстрували різні підходи до збереження спадщини і пам'ятання подій, кожен з яких певною мірою є цінним для України. Дослідження виявило, що випадку Маріуполя слід радше опиратись на побудову значущих зв'язків між спадщиною та громадянами, як це було продемонстровано в Сараєво, оскільки цей підхід сприяє активному включенню місцевого населення у процес відбудови і меморіалізації.

За результатами опитувань, реконструкція театру в Маріуполі потребує розділення на власне будівництво театру та створення меморіального комплексу на різних місцях, оскільки мешканці Маріуполя та архітектори схиляються до того, що не слід вдруге будувати театр на кладовищі. Натомість, важливо приділити достатньо уваги вшануванню подій за доповогою створення меморіального комплексу на території театру. Найважливішим фактором для успішної реконструкції театру виділено міжнародну фінансову допомогу.

Аналіз наявних проектів архітекторів та дизайнерів України щодо відбудови театру показав, що поки не створено такого проекту, який би розділяв відновлення театру та створення комплексу вшанування пам'яті, адже усі концентруються на реконструкції руїни. Однак, проект Сергія Родіонова у співпраці з проектом

Skeiron поки є найближчим до ймовірного втілення, запропонувавши фіксацію театру у вигляді руїн, що дозволить відтворити театр в стані, в якому він був у березні 2022 року та спроектувати меморіальний комплекс на його місці.

Усі ці аспекти підкреслюють необхідність обговорення, співпраці та збалансованого підходу до відновлення театру в Маріуполі після війни, що враховуватиме бажання місцевого населення, історичну цінність театру та створення наративу, який буде вшановувати минуле, слугувати для майбутнього та сприяти сталому розвитку міста.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Bishop K. L. *Using Cultural Heritage as a Tool in Post-war Recovery: Assessing the Impact of Heritage on Recovery in Post-war Dubrovnik, Croatia*. University of York, 2014. 232 p.
2. Hadžimuhamedović A. *Culture-Based Urban Resilience: Post-War Recovery of Sarajevo*. World Heritage Centre. 2018. URL: <https://whc.unesco.org/en/reconstruction/>.
3. Hadzimuhamedovic A. *Participative reconstruction as a healing process in Bosnia*. World Heritage Centre. 2018. URL: <https://whc.unesco.org/en/reconstruction/>.
4. Harrison R., Holtorf C., Högberg A. *Heritage Practices as Future-Making Practices*. New York : Routledge, 2021.
5. Hinnant L., Chernov M., Stepanenko V. AP evidence points to 600 dead in Mariupol theater airstrike. *AP News*. URL: <https://apnews.com/article/Russia-ukraine-war-mariupol-theater-c321a196fbd568899841b506afcac7a1> (date of access: 05.05.2023).
6. Knieling, Jörg (2018) *Spatial development*. URL: https://www.arl-international.com/sites/default/files/dictionary/2021-09/spatial_development.pdf
7. Rodionov, Sergii. *Manifesto and Vision for the Upcoming Reconstruction of Mariupol, Ukraine*. Rotterdam: Independent School for the City, 2022. <https://www.dropbox.com/s/3z4mg5f4db95qpe/Re-Mariupol-combined.pdf?dl=0>.
8. Save Mariupol Heritage. *Skeiron*. URL: <https://skeiron.com.ua/mariupol/ua/> (date of access: 28.05.2023).
9. SUCHO, Saving Ukrainian Cultural Heritage Online. 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sucho.org/>
10. Ukraine: “Children”: The attack on the Donetsk Regional Academic Drama

- Theatre in Mariupol, Ukraine. *Amnesty International*. 2022. URL: <https://www.amnesty.org/en/documents/eur50/5713/2022/en/> (date of access: 07.05.2023).
11. Батурін О., Ковальчук Г. *Дюк, Данте та Святий Володимир. Як українці захищають свої пам'ятники від війни*. 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://focus.ua/uk/culture/511209-kak-ukraincy-zashchishchayut-svoi-pamyatnik-i-ot-voynu> (дата звернення: 28.05.2023)
12. Бойко І. Український бізнесмен виділив 60 мільйонів гривень на проект з відродження Маріуполя. *УНІАН*. 2023. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rb.gy/brecd> (дата звернення: 28.05.2023).
13. Мисан-Милянєвич В. *“Коли бачимо війну в Україні, відчуваємо потужні флешбеки”*. Хорватський досвід збереження пам'яті про боротьбу за незалежність. 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lb.ua/society/2022/12/10/536330_koli_bachimo_viynu_ukraini.html (дата звернення: 28.05.2023).
14. Міжнародний республіканський інститут. Боснія і Герцеговина: уроки вирішення конфлікту для України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://iri.org.ua/programi/istorii-uspihu/bosniya-i-hertsehovyna-uroky-v-yrishennya-konfliktu-dlya-ukrayiny> (дата звернення: 28.05.2023).
15. Мірер П. Окупанти РФ зносять маріупольський театр, на який у березні скинули бомбу: що відомо. *Суспільне Новини*. 2022. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://suspilne.media/344686-mariupolskij-dramteatr-okupanti-znisili-sob-prihovati-zlocini-tkacenko/> (дата звернення: 04.05.2023).
16. Огієнко І. [@ivan_ogienko_design] *Я намагаюсь привернути світову увагу до проблеми новим шляхом*. Instagram. 2022. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

- https://www.instagram.com/p/CcxIDDntO9S/?utm_source=ig_embed&ig_rid=db315806-7fc6-45d7-a2a9-81f796e556f5 (дата звернення: 28.05.2023).
17. Петерварі Н. Театр починається з людини: як актори Драмтеатру в Маріуполі вижили, вибралися з окупації та відновили роботу в Ужгороді. *УНІАН*. 2022. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/society/teatr-pochinayetsya-z-lyudini-yak-aktori-dramteatru-v-mariupoli-vizhili-vibralsiya-z-okupaciji-ta-vidnovili-robotu-v-uzhgorodi-12067644.html> (дата звернення: 28.05.2023).
18. План відродження міста. *Mariupol Reborn*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://remariupol.com/#form> (дата звернення: 11.05.2023).
19. Родіонов С. Маніфест реконструкції міста. *Re: Mariupol*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://re-mariupol.com/> (дата звернення: 28.05.2023).
20. Супрун М. З фонтанами та зеленню на даху: яким може бути драмтеатр Маріуполя після відбудови. *Big Kyiv*. 2022. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bigkyiv.com.ua/z-fontanamy-ta-zelennyu-na-dahu-yakym-mozhe-butyy-dramteatr-mariupolya-pislya-vidbudovy/> (дата звернення: 24.05.2023).
21. Шимкевич К. *Законсервована Боснія і Герцеговина: історія, наслідки та перспективи Дейтонської угоди (частина 1)*. 2021. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mil.in.ua/uk/articles/zakonservovana-bosniya-i-gertsegovyna-istoriya-nasliдку-ta-perspektyvy-dejtonskoyi-ugody-chastyna-1/> (дата звернення: 28.05.2023).
22. Широчин С. Маріупольський драмтеатр: 60 років історії – від будівництва до авіаудару. *Заборона*. 2022. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zaborona.com/mariupolskyj-dramteatr-60-rokiv-istoriyi-vid-budivnytva-do-aviaudaru/> (дата звернення: 07.05.2023).

ДОДАТКИ

Додаток 1.1. Перелік питань для мешканців Маріуполя.

1. Ваше ім'я
2. Ваш вік
3. Звідки Ви?
4. Як ви оцінюєте важливість відновлення драматичного театру в Маріуполі після війни?
5. Чи слід відбудовувати Драматичний театр в Маріуполі на тому ж місці, чи переносити його на іншу територію? Чому?
6. На Вашу думку, відбудований театр буде функціонувати власне як театр? Чи варто відновлювати покази вистав? Чому так / ні?
7. Чи варто при відбудові театру враховувати створення музею / пам'ятної дошки або іншого виду вшанування пам'яті загиблих у театрі? Якщо так, що саме варто було би розмістити?
8. Яка, на вашу думку, повинна бути роль місцевої громади у процесі відновлення драматичного театру в Маріуполі після війни?
9. Які чинники ви вважаєте найважливішими при відновленні драматичного театру в Маріуполі після війни? (Оберіть кілька найбільш важливих чинників)
10. Які можливі труднощі або виклики ви бачите при відновленні драматичного театру в Маріуполі після війни? (Оберіть всі варіанти, що відповідають вашим очікуванням)
11. Які ресурси або джерела фінансування ви вважаєте найбільш ефективними для відновлення драматичного театру в Маріуполі після війни?
12. Які можливості та потенціал ви бачите у відновленні драматичного театру в Маріуполі для розвитку культурного туризму в регіоні?
13. Український дизайнер Іван Огієнко запропонував зобразити на фасаді театру напис "Діти" різними мовами світу. Чи підтримуєте Ви таку ідею вшанування пам'яті? Чому так / ні?

14. Чи є у вас будь-які ідеї або конкретні пропозиції щодо дизайну та архітектури відновленого драматичного театру в Маріуполі?

15. Чи маєте ви пропозиції щодо інших аспектів, які слід врахувати під час процесу відновлення драматичного театру в Маріуполі після війни?

Додаток 1.2. Перелік питань для архітекторів.

1. Ваше ім'я

2. Ваш вік

3. Яку організацію / бюро / спілку Ви представляєте?

4. Як Ви оцінюєте важливість відновлення драматичного театру в Маріуполі після війни?

5. Чи маєте Ви досвід роботи з відновленням історичних будівель або культурної спадщини? Які найкращі практики Ви використовували при таких проектах?

6. Чи слід відбудовувати Драматичний театр в Маріуполі на тому ж місці, чи переносити його на іншу територію? Чому?

7. Чи варто при відбудові театру враховувати створення музею / пам'ятної дошки або іншого виду вшанування пам'яті загиблих у театрі? Якщо так, що саме варто було би розмістити?

8. Яка, на Вашу думку, повинна бути роль архітекторів та експертів з захисту культурної спадщини у процесі відновлення драматичного театру в Маріуполі після війни?

9. Чи вважаєте Ви, що закордонний досвід повоєнної відбудови може бути успішно адаптований до умов та особливостей українського контексту? Якщо так, на які закордонні приклади слід звернути увагу?

10. Які чинники Ви вважаєте найважливішими при відновленні драматичного театру в Маріуполі після війни? (Оберіть кілька найбільш важливих чинників)

11. Які можливі труднощі або виклики Ви бачите при відновленні драматичного театру в Маріуполі після війни? (Оберіть всі варіанти, що відповідають Вашим

очікуванням)

12. Які ресурси або джерела фінансування Ви вважаєте найбільш ефективними для відновлення драматичного театру в Маріуполі після війни?

13. Український дизайнер Іван Огієнко запропонував зобразити на фасаді театру напис "Діти" різними мовами світу. Чи підтримуєте Ви таку ідею вшанування пам'яті? Чому так / ні?

14. Які архітектурні особливості та характеристики потрібно враховувати при проектуванні відновленого драматичного театру в Маріуполі? Які елементи та деталі можуть надати унікальний характер та ідентичність відновленому театру?

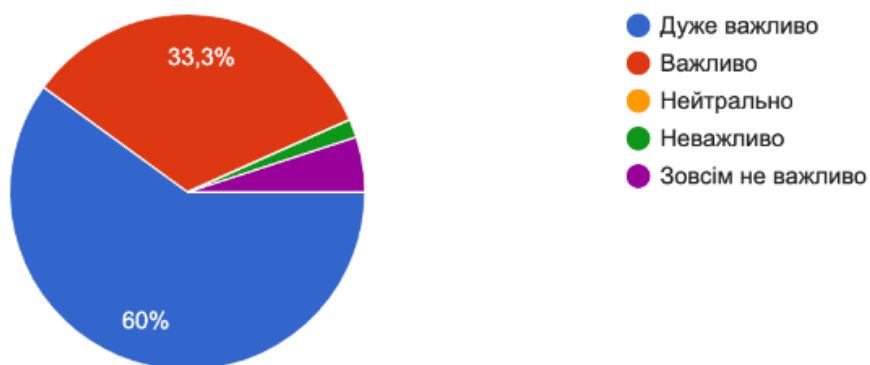
15. Чи є у Вас будь-які ідеї або конкретні пропозиції щодо дизайну та архітектури відновленого драматичного театру в Маріуполі?

16. Чи маєте Ви пропозиції щодо інших аспектів, які слід врахувати під час процесу відновлення драматичного театру в Маріуполі після війни?

Додаток 2.1. Важливість відновлення театру на думку жителів Маріуполя.

Як ви оцінюєте важливість відновлення драматичного театру в Маріуполі після війни?

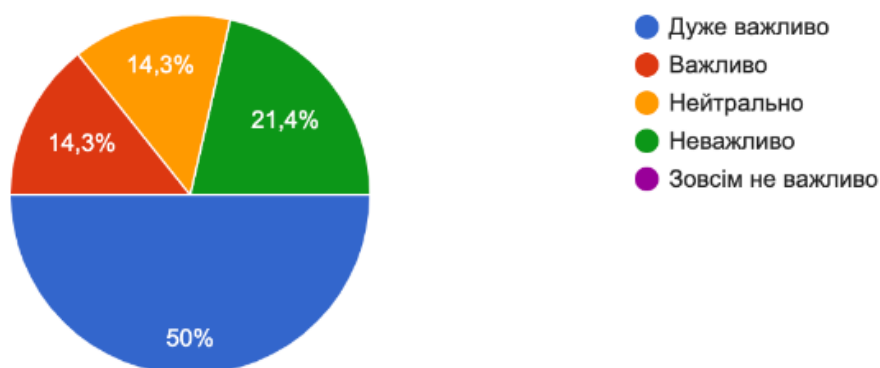
60 відповідей

Додаток 2.2. Важливість відновлення театру на думку архітекторів.

Як Ви оцінюєте важливість відновлення драматичного театру в Маріуполі після війни?

14 відповідей

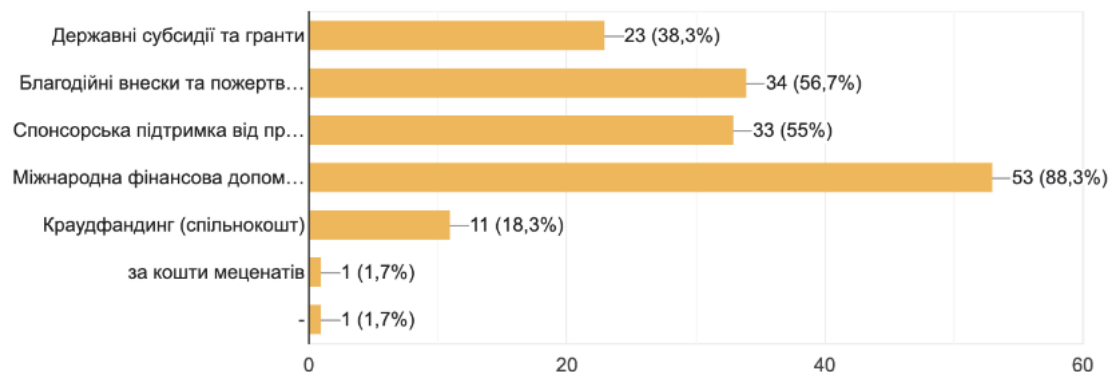

Додаток 3.1. Джерела фінансування, необхідні для відбудови театру на думку жителів Маріуполя.

Які ресурси або джерела фінансування ви вважаєте найбільш ефективними для відновлення драматичного театру в Маріуполі після війни?

 Копіювати

60 відповідей

Додаток 3.2. Джерела фінансування, необхідні для відбудови театру на думку архітекторів.

Які ресурси або джерела фінансування Ви вважаєте найбільш ефективними для відновлення драматичного театру в Маріуполі після війни?

 Копіювати

14 відповідей

